

Dobszay László

Ünnep és egyházzene

Bár a következőkben gyakorlati szempontból szeretnék az ünneplésről —főként az egyházzeneész ünnepi feladatairól— beszélni, a gyakorlati megállapítások megalapozására két elvi kiindulópontot rögzítenem kell. Egyiket röviden az ünnep *objektív*, másikat az ünnep *eszkatológikus* jellegének nevezném. Azt hiszem, mindkettő lényege és jelentősége gyorsan világossá tehető.

Dobszay László zenetörténész, karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszakának tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke. — Az itt közölt tanulmány a IV. Magyar Egyházzenei Kongresszuson, 1999. március 12-én Pápán elhangzott előadás némileg szerkesztett változata.

Amikor földi ünnepeinkre, állami, családi, munkahelyi megemlékezésekre készülünk, akkor mintegy mi terítünk asztalt magunknak és az ünnepelteknek. Amikor viszont a liturgikus ünnep napja beköszönt, akkor Isten terít nekünk asztalt. A liturgikus ünnep nem a mi alkotásunk, nem olyan valami, amelyről mi határozzuk meg, milyen legyen, mi legyen a tartalma, s e tartalom hogyan fejeződjön ki. A szép zsidó kifejezés szerint mi belépünk az ünnepbe. Vagyis az ünnep tőlünk függetlenül van, vár ránk, s mi belépünk abba. Ha visszagondolunk gyermekkorunk legszebb és legmélyebb ünnepléseire, látjuk, hogy annak nagy örömét többek közt az adta, hogy el van rendelve és el van rendezve számunkra. Az ünnep, az ünnep tartalma, az ünnep szokásai, énekei, szövegei megvannak, nekünk elég magunkhoz ölelni azokat.

Az ünnep lélektanához tartozik az is, hogy úgy létezzük, az ünnep nem most lett, hanem valami ősi, személytelen hagyományból jutott el hozzánk. Vannak kivételek, új ünnepek is, de az igazi nagy ünnepeink valami ősi eseményből és rendelésből merítik erejüket, értelmüket.

Így jutunk el az ünnep egyik legnagyobb értékéhez, ahhoz, hogy igen nagy részben *kötött*. Ha ezeket a kötöttségeket nem fogadjuk el, elrontottuk magunknak, elrontottuk másnak az ünnepet, és valahol megszeplősítettük magát az isteni ünnepet is. Ez a kötöttség legyen a liturgusnak, az egyházzeneésznek, a segédkezőknek és szolgálattelvőknek egyik első kiindulópontja.

Elsősorban: meg van kötve az ünnep *időpontja*. Többnyire egy hajdan volt, megváltozhatatlan esemény, máskor egy emberemlékezetet meghaladó idő óta élő hagyomány jelöli ki a napot. A legrégebb keresztények még a nap óráit is úgy tartották számon, hogy azokat megváltásunk egy-egy eseménye, például Jézus keresztre feszítése, a Lélek eljövetele szentelte meg. Az emberi gondolkodás azt mondja, nem baj, ha most elfeledkeztünk a napról, majd egy hét múlva kipótoljuk. Az ünnepek azonban nem így működnek. Ilyen alapon összevonhatnánk például az év összes ünnepeit egyetlen napra. Ezért is nagy baj, hogy olyan ősi ünnepeket, mint vízkereszt, vagy Krisztus tetteivel egyértelműen

megjelölt napokat, mint mennybemenetel ünnepe, tetszés szerint tologatunk a naptárban. Egyik legfontosabb teendőnk lenne az ünnepek becsületének és ezzel együtt napjának helyreállítása.

De kötött az ünnep *tartalma* is. Mi nem értelmezhetjük az ünnepeket. Itt lép be a színpadra az ünnep énekanyaga. Azok a bibliai perikópák, azok a kiválasztott zsoltárok, melyek egy ünnephez kapcsolódnak, őrzik a késői, vallásilag oly műveletlen századok számára is az ünnep tartalmát, s képesek ezt a tartalmat megjeleníteni, tudatosítani. Tudjuk, hogy nem csak a Graduale Romanum határozta meg sok évszázad óta az ünnep énekrendjét, hanem még Bach is templomában is szoros rendje volt annak, melyik nap melyik éneket kell venni.

Nem akarok túl merevnek látszani. Az ünnep bipoláris jelenség: egyik pólus annak objektív tartalma, másik pólus az adott közösség. Ha nem vagyunk tekintettel az elsőre, akkor megelégedhetünk a legkényelmesebb megoldással. Az, hogy Magyarországon már 1030 körül gregoriánt énekeltek, s hogy 1500-ra kis falvakban is ugyanazok a nagyszerű dallamok szóltak, mint a nagy katedrálisokban, annak köszönhető, hogy elő volt írva az énekrend. Azt *kell* énekelni, s fel kellett nőni hozzá. Másrészt viszont ha nem vagyunk tekintettel az adott közösségre, akkor egy szűk réteg játékává válhat a liturgia. Így valamelyes választási lehetőségeket is fel kell kínálnia az énekrendnek, sőt az istentisztelet szerkezetétől is függhet, hol kisebb, hol nagyobb a választási lehetőség.

És a tartalom túl van valami történelmileg kialakult, mégis szükségszerű kötöttség abban is, hogy *hogyan*, milyen jelekben, milyen szavakban, milyen mozdulatokban vagy zenei stílusokban jelenik meg a tartalom. E tekintetben is vannak a liturgiának olyan pontjai, melyek szűkebb, s olyanok, melyek tágabb teret adnak a választásnak, vagy éppen újításnak. A lényeg azonban, hogy a gyeplőt a lovak közé dobni nem lehet.

Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy az egyházzenesnek pontosan meg kell ismernie ezeket a gazdagító kötöttségeket, a választási lehetőségeket, s amennyire csak képes az adott körülmények között, ezekhez kell tartania magát. A közösség is igényli, hogy tudja, milyen énekektől húsvét a húsvét, de ha az adott szűkebb közösség itt elmarad az egyház nagy közössége mögött (gondoljunk például a századunkban bevett karácsonyi énekrepertoár gyengeségeire), akkor lassú, okos, de szívós munkával fel kell emelni ezt a közösséget az ünnep objektív kívánalmainak szintjére.

Második szempontként az ünnep eszkatologikus jellegét jelöltük meg. Skeris professzor úr említette, hogy az Egyház zsoltárai, énekei, himnuszai a Jelenések Könyvében leírt mennyei liturgia visszhangjai. Az ünnep egyik legfőbb jelentősége életünkben az, hogy kiemel minket szűkös létünkéből, önmagunk és közösségeink beszorult életviszonyai közül, s legalább rövid időre szinte áthelyez minket a mennyei liturgia szemléletébe. A liturgia ilyen szempontból előre megjeleníti azt az állapotot, amikor életünk egyetlen, mindent betöltő öröme és feladata az lesz, hogy Istent nézzük és dicsérjük. Pedagógusok tudják,

hogy a legnagyobb rábeszélésnél, prédikálásnál is erősebb hatású, ha a gyermeket abba a közegbe helyezzük, amely szerint élnie kellene. Isten országában mind gyermekek vagyunk. A liturgia áthelyez minket a mi igazi közegünkbe, ebben nevelődünk, s más emberként jövünk ki, amikor elhagyjuk a templomot. Nem azért, mert valamit elhatároztunk, hanem azért, mert a liturgia a menyeyei létformába vitt át minket.

S itt van a művészet egyik igen nagy ereje. A művészi templomtér a Jelenések Könyvének szent városát jeleníti meg számunkra. A berendezések, díszek nem csak oktatnak, hanem öntudatunk alatti szinten is a lelkit, szellemet izleltetik velünk. A mindennapi fölé emelkedő, művészi élmények (ha nem öncélúak), a természetfölöttihez szoktatják az egyszerű embert is. A zene művészi szépsége (legyen szó akár annak egyszerű, egyszólamú kidolgozásairól, akár egy nagy polifon motettáról) kiragad minket a földi időből, s az Isten színe előtt való önfelelt létezés, az istendicséretnek való teljes önátadottság perceivel ajándékoz meg minket már itt a földön.

Azt hiszem, a gyakorlati következtetések világosak. Az egyházzenesznek minden egyebet megelőző *feladata az ünnepeket ezzel a zenével megajándékozni*, vagy inkább: engedni, hogy az ünnep megajándékozza őt és a rábízottakat az ilyen zenével. Semmi sem igazolja, hogy egyházzenei hangversenyekre, rendezvényekre, fesztiválokra, kivételes szereplésekre készüljön a kórus és vezetője, miközben maga az istentisztelet nincs a legnagyobb gonddal felékesítve. Mindezek jók, ha az istentisztelet maradéktalan ellátása után még marad rájuk idő és energia.

Ha a hívek s különösen az ifjúság nincs zeneileg nevelve, ha a kántor, karnagy, orgonista azt gondolja, hogy ő túl nagy művész ilyen kicsinyes feladatokhoz, akkor semmi sem menti meg az egyházzenét a lezüléstől. Hiszen akkor másnap már visszaüt az érv: „Ó, a mi gyülekezetünk erre nem érett, a mi gyülekezetünk mást szeretne énekelni vagy hallani.” Jóságos, de szigorú, állhatatos, évekig kitartó nevelés vezethet csak be a zeneileg is feddhetetlen ünneplésbe.

Nem elég, hogy a zene művészileg értékes legyen; vannak csodálatos, nagy értékű, de a szó legjobb értelmében érzékes művek, s vannak olyanok, melyek alkalmasabbak a *szent személytelenség* (Simon Weil) szférájába átvinni. Sztravinszkij még Mozart miséit is bűnösen édes egyházzeneének nevezte.

Szerencsére, értékes és szakrális zene a legkülönfélébb technikai szinteken megtalálható. A liturgia legősibb zenei formái a legegyszerűbbet és a legmagasabbrendűt egyesítik. De ahhoz, hogy az egyházzenesz ugyanazt a vallási, művészi, lelki értéket különféle nehézségű zenékkal is meg tudja jeleníteni, megfelelő repertoár-ismerettel kell bírnia.

Végül még egyet: egyedül nem lehet ünnepelni. De ez a közösségre is áll. A *közösség ünnepe* akkor az igazi, ha úgy érzi, sok ezer hasonló közösséggel együtt ünnepel, s lényegében ugyanúgy. A legjobb egyházzene is, ha egyetlen templomban valósul meg, akkor csakhamar elcsüggednek, akik szolgálják,

akik pedig részt vesznek benne, valami helyi különlegességnek érzik. Így éppen az fogyatkozhat meg, amit az előadás elején az ünneplés-lélektan fontos elemének nevezünk: az az érzés, hogy ez csak így lehet. Ezért oly nagy a jelentősége manapság, az egyházi gyakorlat széttzilálódásának évtizedeiben az egyházzeneszek összefogásának, közös, azonos normák alapján való cselekvésének. Mely egység szolgálata nélkül Társaságunk sem tölti be célját.

A liturgiában nagy kísértés forrása, hogy míg a ház összedől, ha nem jól csináljuk, látszólag minden sértetlen marad akkor is, ha gondatlanul, önkényesen, helytelenül jártunk el. Csak a hit mondja meg, hogy baj van.

Megjelent a

LATIN-MAGYAR NAPPALI ZSOLTÁROSKÖNYV (DIURNALE)

az Esztergomi Breviárium és a Premontrei Breviárium alapján, a Premontrei Rend Gödöllői Kanóniájának használata szerint. A Szent Gellért Kiadó és Nyomda gondozásában napvilágot látott, egyszerű, de nemes kiállítású könyv elsősorban a premontrei rend gödöllői perjelségéhez tartozó szerzetesek számára készült, de bármely alkalmilag vagy rendszeresen zsolozsmázó közösség használatára alkalmas. Egyaránt épít a saját rendi hagyományokra és a magyar liturgikus szokásrend maradandó értékeire. A latin rész a dal- és szövegváltozatokat tekintve a Breviarium és az Antiphonale Praemonstratensét, a magyar nyelvű rész pedig a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége — Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom Énekes Zsolozsmasorozatában megjelent Diurnalét követi, tehát az Esztergomi Breviárium hagyományvonalába illeszkedik.

Az említett Diurnaléhoz képest, az évtizedes használat tapasztalatai alapján és a rendszeres közösségi (rendi) zsolozsmázás igényeinek megfelelően bővített könyv a megkérdőjelezhetetlen egyházi jóváhagyás (Ullmann Péter Ágoston O. Praem., gödöllői perjel által), továbbá a praktikus és esztétikus elrendezés, a jól olvasható kották, a szinte hibátlan (latin-magyar) szöveg révén remélhetőleg mérföldkő lesz a II. Vatikáni Zsinat szellemében indult rendszeres, énekelt magyar nyelvű zsolozsma történetében.

(Ld. még hátsó borítónkat!)